

Ahol a mondat nem tud befejeződni, a kísérő dallam is függőben marad és szintaktikai funkciójával magyarázza a gondolatszerkezetet:

S midőn immár fölül volt
A csillagoknak milliárdjain,
Elért... elért...
A mindenség végére tán?
Nem... a mindenség közepére!

(Az Apostol, III.)

A megnyugvásra sohasem jutó romantikus tiráda a melódiát is végnélküli crescendóban nyújtja és hosszú lebegések után még a fortissimo is emelkedő tónusú, mint valami kihangzó dobütés a szimfónia végén:

Megköszönve a napot
.....
Mely dicsőség
— Semmi kétség —
Ő érte
Jött létre
Csupán ő érette, m i n d!

Ez a végnélküli melódia teszi romantikussá a magyar hexametert is, amely a sorvégnél ritkán zárja le az értelmet. Örökös enjambement,²³⁷ átnyulás egymásutánja sorokról sorokra. A Zalán futásának melódiája egy nagy ereszkedő folyamat, amelynek hömpölygését nem szakítja meg zavaró melódia.

(Folytatjuk.)

Zolnai Béla.

Pereputty.

N. SEBESTYÉN IRÉN-nek Az uráli nyelvek halnevei c. monographiája (NyK. XLIX, 1) általános feltűnést keltett a magyar nyelvészek körében és osztatlan elismerést szerzett szerzőjének. (Még MOÓR ELEMÉR is meg volt vele elégedve! L. NNy. VIII, 125). Nagy érdeklődéssel olvastam el tehát újabb munkáját, melyben *pereputty* szavunk eredetét tárgyalja (NyK. L, 417). Szépnek ez is nagyon szép, mert jól van megírva és szellemes

²³⁷ V. ö. dolgozatunk II, 5, f) feje.

a kérdés megfejtésének módja is, de attól tartok, hogy — túlságosan szép; olyan szép, hogy már alig lehet igaz. Szerinte ugyanis finnugor eredetű ősi magyar szó volna, melynek *perepüty* lett volna az eredetibb alakja s ez elhomályosult összetétel volna: előtagja, a *pere-* rész, azonos volna a 'család' jelentésű finn *perhe* < *pereh* szóval, utótagja pedig, a *-püty* (> *-putty*) rész, azonos volna a 'fi, fiú' jelentésű vog. *pū*-nak *-t'* többesjellel ellátott *pūt'* alakjával, úgyhogy az egész szónak eredetileg 'ház-nép + fiak' lett volna a pelentése.

Hogy a *pere-* résznek megmaradt volna a szókezdő *p* hangja, ezt a *para* és *por* szavak példájára még valahogy el lehetne fogadni. (Harmadiknak még a *paraj* szót is idézi, de erről BÁRCZI nemrégiben kimutatta, MNy. XXIX, 265, hogy nem finnugor eredetű ősi magyar szó, hanem ó-francia jövevény). De már alig hihető, hogy a *-püty* rész változatlan megőrzése volna a többesszámú vog. *pūt* nyelvjárási *pūt'* változatának. Hisz még a *-t* többesjellek sincsen semmi nyoma nyelvünkben, hogyan maradt volna meg tehát ebben az egy szóban e többesjellek — tavdai vog. nyelvjárási *-t'* változata, holott még arra sincsen legcsekélyebb bizonyítékunk sem, hogy a *ty* hang nyelvünk finnugor alapnyelvi öröksége volna; én magam sokkal valószínűbbnek tartom, hogy csak a magyar nyelv külön életében fejlődött. De az már feltétlenül bizonyos, hogy hosszú *ú* hang csak az Árpád-kor vége felé keletkezett nyelvünkben s így a régibbnek feltételezett *perepüty* alak *ú*-ja semmiképen sem lehet etimológiailag azonos a vog. *pūt'* hosszú *ú* hangjával. És hozzájárul ezekhez még az a nehézség is, hogy mellérendelő összetételeink vagy olyanok, melyeknek mind az előtagja, mind az utótagja megnevező alakban van, pl. (csak névszókat idézve) *hírnév, ország-világ, feketesárga, tiz-húsz* stb., vagy olyanok, melyeknek mindkét tagján ugyanaz a járulék van, pl. *sírás-rívás, tenyeres-talpas, járó-keelő, jött-ment, körül-belül, hébe-hóba, fűnek-fának* stb.; de olyant, amelynek csak egyik tagján volna valamely járulék (mint a *perepüty* esetében a *-ty* többesjel), olyant egyetlen egyet sem tudok. Ezek után azt hiszem, hogy már felesleges volna felvetni még azt a két csekélyebb fontosságú kérdést is, hogy miért rövidült meg az eredetileg hosszú *ú* és nyúlt meg az eredetileg rövid *ty*.

Ha tehát ezek szerint nem valószínű, hogy *pereputty* sza-

vunk *pere-*, *pü-* és *-ty* elemekből alakult volna, akkor mi lehetne a valószínűbb eredete?

Én azt hiszem, hogy lényegében igaza van ALEXICS-nak, aki a 'suhanc' jelentésű tót *porobok*, rutén *parobok* (más szláv adatokat l. Mikl. Et. Wb. 225, *orbü* a.) és 'gyermek' jelentésű oláh *poroboc* alapján „oláh-szláv“ *porobok*-ból származtatta szavunkat (Nyr. XX, 133). Csak annyit tartok ezen megigazítandónak, hogy szerintem nem szláv, nem is „oláh-szláv“ hanem oláh eredetű. Nemcsak azért gondolom ezt, mert az oláh szó jelentése közelebb áll a magyar szóéhoz mint a tóté (a rutén *parobok* itt nem jöhet szóba, mert rutén jövevényszó egy sem vált köznyelvivé a mi nyelvünkben), hanem főleg azon kritérium alapján, hogy az emberi állapot, család, rokonság fogalmi köréből származó szláv jövevényszavaink mind megőrizték komoly jelentésüket, pl. *bátya(?)*, *család*, *drusza(?)* *déd*, *koma*, *mátka*, *néne(?)*, N. *pulya*, *társ*, *unoka*, míg az e körből való oláh jövevényszavaink jelentése mindig in pejus változott: oláh *simbra* 'gemeinschaft, genossenschaft' > *cimbora*, *fecior* 'legény, ifjú' > *ficsúr*, *copil* 'knabe' > *kópé*, (lat. *parvunculus* >) *pruncu* 'gyermek' > *poronty* és erdélyi nyelvjárásokban (magy. *nem* >) *neamu* > *nyám* '(pejor.) rokonság, nemzetség', *sămintă* 'samen; stamm, geschlecht' > N. *szemunca* 'pereputty'.¹ Hogy a magyar nyelvészek ALEXICS-nak e származtatását olyan hidegen fogadták — SZINNYEI egyszer, Nyr. XXIII, 484, ellenezte, de azóta tudtommal soha senki nem emlegette — annak nyilván az volt az oka, hogy nem tudták összeegyeztetni az átadó nyelvbéli *porobok* és a magyar *pereputty* hangalakjait. Hogy az eredetinek *b*-je helyén *p* és utolsó *o*-ja helyén *u* van a magyarban, azon talán még nem akadtak volna fenn, mert hiszen ilyen szórványos hangváltozás egyáltalán nem ritka jelenség, de magyarázhatatlan volt számunkra az első két *o* helyén álló nyílt *e* (igaza van SZINNYEI-nek, i. h., hogy e szónak nem *përeputty* a köznyelvi ejtése, mint ahogy a NySz. jelzi, hanem *pereputty*) és a szóvégi rövid *k* helyén álló hosszú *ty*. Én azonban azt hiszem, hogy ma már nem nehéz e két jelenség magyarázata. Sőt szerintem még a *b* > *p* és *o* > *u* változások is könnyen érthetőek.

¹ Ebből egyúttal arra lehet következtetni, hogy a magyarok sokkal többre becsülték a szlávokat mint az oláhokat.

De mielőtt megkísérelnők e változások magyarázatát, jó lesz előbb elhárítani az útból a hosszú *ú* és rövid *ty* hangú állítólagos *perepúty* alakot. S ez nem is lesz olyan nehéz, mert CzF. ezt az egyébként teljesen ismeretlen *perepúty* alakot nyilván KASSAI szótárából vette, ahol (SZARVAS GÁBOR rövid, de hű összefoglalása szerint, Nyr. XIX, 98) ilyen kapcsolatban olvasható: *gyerek-puja* = *gyere-puja* = *pere-puja* s végre *perepúty*. Ebből pedig nyilvánvaló, hogy ez a *perepúty* alak éppen olyan hiteles, mint állítólagos elődei, a *pere-puja*, *gyere-puja* és *gyerek-puja*.

Lássuk tehát most már, hogy hogyan volna magyarázható oláh *poroboc*-ból való származása esetén *pereputty* szavunk tetemesen eltérő magyar hangalakja?

Először is azt hiszem, hogy a *pereputty* alak elvonás a 3. sz.-ű birt. személyraggal ellátott és rendkívül gyakran használt (vkinek) *pereputtya* alakból, melynek hosszú *tty* hangja teljesen érthető korábbi *kj* hangú **porobokja* alakból. Vö. magánhangzó utáni helyzetben R. *Berekjó* > *Berettyó*, oszm. tör. *dukjan* > N. *duttyán* 'kamaraféle kisebb, sötét helyiség' (innen: *dutyi*, HORGER: NNy. VII, 225), oszm. tör. *tekie* 'kolostor' > *Tettye*, nem magánhangzó utáni helyzetben (*kiált* > N. *kiát* >) **kiát* > N. *tyát*, (*kiáltoz* >) **kiátöz* > N. *tyáttoz*, (N. *kieték* >) **kieték* > *tyeték* és (oláh *pruncu* olv. *prunk*: magy. **purunkja* >) **poronkja* > *porontya*, s ez utóbbiból aztán éppen úgy elvonva egy új megnevező alak: *poronty*, mint *pereputtya*-ból a *pereputty*.² A szintén *tty* hangú *-stul*, *-tül* ragos mai *pereputtyostül* alak már a *pereputty*-ból való újraképzés.

A *kj* > *tty* változás után tehát e szónak leggyakrabban használt személyragos alakja **porobottya*, majd az *o* hangok nyíltabbá válásával **parabattya* volt. (V. ö. az oláh *pruncü u*-ja helyén is a *poronty* egy fokkal nyíltabb *o* hangját). Hogy ebből már igen régen, tehát hamarosan átvétele után *pereputtya* (: > *pereputty*) lett, és hogy ez az újabb alak igen gyorsan elterjedt, az az én nézetem szerint a szó jelentésének pejorativ

² A *kj* + mgh. > *ty* ~ *tty* + mgh. változást az magyarázza, hogy az *j* előbb palatizálta a megelőző *k*-t, de mivel nyelvünk hangrendszerében nincsen palatális *k'* hang, ezért a hozzá leghasonlóbb hang a *ty* lépett a helyébe; a *ty* és mgh. közötti *j* aztán kiesett, és ezzel kapcsolatban az a *ty*, amely magánhangzók közötti helyzetben volt, pótlólag megnyúlt.

irányban való változásával van kapcsolatban. Több más esetben is megfigyelhető ugyanis, hogy kicsinylően, gúnyosan vagy tréfásan használt, legalább három szótagú szavaknak hangalakja olyan módon változik, hogy ikerszavak hangalakjához válik hasonlónvá. Hogy pl. *huppan* mellett előtagjában *e-e* hangú *hepe-hupa* ikerszó van, vagy *hurcol* m. *herce-hurca*, (*mondá* 'er sagte' >) *monda* m. *mende-monda*, *topog* m. N. *tepe-topa* 'ügyetlen járású' (→ 'mulya') stb., az nem feltűnő. Éppen így az sem feltűnő, hogy pl. R. *csür-csavar*-ból *csür-csavar* lett és R. *zúr-zavar*-ból *zúr-zavar*. Mindezek ugyanis az ikerítés körében egészen szabályos jelenségek. De már igenis feltűnő, hogy a gúnyosan használt 'kamáslis katoná' jelentésű (szerb *čarapār* >) R. *csarapár*-ból is *cserepár* lett (a MNy. IX. 381 közölt *csērēpār* alak aligha helyes), hogy *galagonya* m. N. *gelegonya* is van, hogy *agyabugyál* m. *egyebugyál* (EtSz.), *handabandáz* m. (l. erről CSEFKÓ: MNy. XXIX, 106) N. *hendebandáz* is van és (R. *zana-bana* >) R. *zana-boná*-ból is *zenebona* lett és lat. *catapulta*-ból R. *keteputa* 'katonai poggyász' (Kertész, Nyr. 66: 30). Ezek azért feltűnőek, mert ezekben az esetekben egy egységes szó hangsorának első két *a* hangja helyébe lépett *e*, amit csak azzal a feltevéssel lehet megmagyarázni, hogy ezek a gúnyos vagy tréfás szóhangulat hatása alatt vettek fel ikerszókhoz hasonló alakot. Ezeknek az álikerszavaknak a sorába tartozik véleményem szerint a szabályos (vkinek) **parabattya* helyébe lépett *pereputtya* alak is. Ebben azonban nemcsak az első két *e* mutatja az ikerszavak hatását, hanem még az is, hogy harmadik *a* hangja helyébe *u* lépett, harmadik szótagjának kezdő *b*-je helyébe pedig *p* lépett, vagyis ugyanolyan hang, mint amilyennel az első szótag is kezdődött. Ez utóbbi két változás nyilván a *hepe-hupa*, *herce-hurca*, *cele-cula*, *retyerutya*-féle ikerszavak hatásának tulajdonítandó. Vö., hogy az eredetibb *zenebona*, mellett is van ugyanilyen két változással N. *zene-zuna* változat.³ — V. István királynak egy 1266. évi oklevelében azonban szerepel egy *Parabuch* olv. *Parabuk* nevű ember. (L. JAKUBOVICH-PAIS: Ó-M. Olvk. 119:). Ha ez a név idetartozik, ami elég valószínű, akkor *pereputtya* szavunk *u*

³ Ugyanez a hatás teszi érthetővé azt az érdekes jelenséget is, hogy az oláh eredetű N. *szemunca*-nak egy szótag betoldásával N. *szelemunca* alakváltozata is fejlődött.

hangját persze nem szükséges a *herce-hurca*-félék hatásának tulajdonítani, hanem lehet ez vagy egy korábbi szórványos *o > u* változás következménye, vagy akár annak is a jele, hogy egy *u* hangú alak került a mi nyelvünkbe.

Semmi hangtani akadályát sem látom tehát annak a feltevésnek, hogy *pereputty* szavunk az oláh *poroboc* átvétele. De jelentéstani akadályát sem látom. Mert hogy a magyar szónak nem 'gyermek' a jelentése, mint az oláh szóé, hanem 1. 'utódok, leszármazottak összessége' és 2. 'atyafiság, az egész rokonság', annak valószínűleg az az oka, hogy a gyakran használt *minden pereputtya* kifejezésben (pejor.) '*minden gyermeke' → 'minden leszármazottja' → 'egész atyafisága, rokonsága' jelentésképződés történt, s aztán, mivel a 'gyermek' fogalmának pejoratív kifejezésére a csak egy jelentésű, tehát félreérthetetlen *poronty* szó is rendelkezésre állott, a több jelentésű *pereputty* szónak ez az eredetibb '(pejor.) gyermek' jelentése szabályszerűen elavult.

Nézetem szerint csak az tehetné kétséssé ezt a főleg e szó pejoratív jelentésén alapuló szófejtést, ha helyes volna SZARVAS GÁBORNak az a véleménye (Nyr. XIX, 97), hogy *pereputty* szavunknak régebben nem volt gúnyos, megvető, csúfolódó jelentésárnyalata, hanem csak újabban kapta ezt a hangulati velejárót. Ez azonban aligha helyes. A Székely István, Pósházi és Mikes munkáiból való idézeteket ugyanis határozottan tévesen értelmezte (ezt nem akarom most itt per longum et latum bizonyítani); csak éppen a Tih.-C.-nak és a Komjáthy-féle Szent Pál Leveleinek egy-egy helyén (l. NySz.) fordul elő ez a szó csakugyan hangulati velejáró nélkül, egyszerűen 'ivadék, utódok' jelentésben. De tekintve egyfelől azt a körülményt, hogy e körből való többi oláh jövevényszavaink is mind pejoratív jelentéssel jutottak be a köznyelvbe, másfelől pedig azt, hogy nyelvemlékeink íróinak stílusérzéke szinte kivétel nélkül még igen fejletlen volt, talán nem lesz nagyon merész az a feltevés, hogy e két régi író csak azért használta ezt a szót egy-egy alkalommal (többször nem is fordul elő náluk) közömbös 'ivadék, utódok' jelentésben, mert nem érezték meg stílusbeli értékét.

Belátom, hogy ez a feltevés egy kis szépséghibája ennek az én szófejtésemnek. De latolgatva az enyémet és N. SEBESTYÉN IRÉN-ét, azt hiszem, hogy még így is az enyém nyomja mé-

lyebbre a mérleg serpenyőjét. Abban pedig egészen bizonyos vagyok, hogy ez a hitem nem fog neki rosszul esni: Mert velem együtt szerelmese lévén a tudománynak, bizonyára ő is azt vallja, hogy a tudomány őszinte szeretete nemcsak az igazság kutatására kényszeríti a tudóst, hanem arra is, hogy azt, amit tudományos igazságnak felismert (esetleg csak felismerni vélt), azt mondja is ki bátran, akár tetszik ez valakinek, akár nem. Nekem pl. nagyon jó barátom MELICH JÁNOS, de a tudomány szeretete mégis annak kimondására kényszerít, hogy a főnévi igenév *-ni* képzőjének eredetéről szóló magyarázata (NyK. L, 266) nem lehet helyes. És eszes embernek tartom ugyan LAZÍCZIUS GYULÁT (a NyK. L. kötetében megjelent cikkének tartalmát pl. az első betűtől az utolsóig helyeselem), de a tudomány szeretete mégis annak kimondására kényszerít, hogy a magyar nyelvjárásoknak a „háromszögű és négyszögű rendszer“ szerint való felosztása (MNyKk. I, 11: 54) a legutóbbi félszázad legborzalmasabb nyelvészeti eltévelyedése. Vagy ellenkezőleg: szívem legmélyéből elítélem az oláh értelmiséget, mert igazságtalanul bánik az én oláhországi magyar testvéreimmel, de a tudomány szeretete mégis annak kimondására kényszerít, hogy *pereputty* szavunk nem finnugor eredetű ősi magyar szó, hanem — oláh jövevény.

Horger Antal.

Marót Károly „Refrigerium“-a.

A tudós szerzőtől „Refrigerium“ címmel nemrég egy hosszabb tanulmány jelent meg. Ennek megírására az én „*Hit* szó eredete és rokonsága“ című a mult füzetben megjelent cikkem adta az indítékot. MARÓT tanulmánya nagy távlatával és mély jelentéstani fölfogásával nemcsak általános nyelvtudományi érdekű, hanem lényegében érinti, világosítja az én mult füzetbeli szófejtésemet is. Ezért, hogy a Szegedi Füzetek olvasói is megismerhessék MARÓT fejtegetéseit, közlöm itt az illető részleteket, megtoldva végül a magam rövid megjegyzéseivel:

* * *

Actáink philologiai sectiojában (IX. k. 2. f.) látott napvilágot MÉSZÖLY Gedeonnak *A hit eredete és rokonsága* c. kitérő tanulmánya, amely szerint a magyar *hiedelem* és *hit* szavak eredetileg a hűsítést, felüdülést, megpihenést, vigaszt és azt a helyet jelentik, ahol ez megtörténhetik. Tudvalevő azonban.